

COUNTER és SUSHI: a használói statisztika csúcspogramjai

Bízhatunk-e a szemünk előtt lévő tartalomban? Ez a kérdés mindig is életbevágó volt a tudományos kommunikáció szereplője számára – ám egyszerű válasz nincs rá. A tartalom iránti bizalmat hagyományosan a szerző hírneve, a kutatásának helyet adó intézmény reputációja, a tanulmányát közlő folyóirat státusza, illetve az adott kiadó tekintélye garantálta. Újabban a citációs adatok, legfrissebb fejleményként pedig a használói statisztikák váltak a megbízható tartalom népszerű indikátorává. Ez nem véletlen, hiszen az adat ma a döntési folyamat központi eleme, s az adatok idézése és használata komoly tényező a tartalom hatásának, értékének és megbízhatóságának felmérésében.

A hálózati elektronikus források online használatának számlálóeszköze, a *COUNTER* (az angol mozaikszó kibontva: *Counting Online Usage of Networked Electronic Resources*) (<http://www.projectCounter.org>) és a szabványos használati statisztikákat begyűjtő kezdeményezés, a *SUSHI* (*Standardized Usage Statistics Harvesting Initiative*) (<http://www.niso.org/workrooms/sushi>) egymást kiegészítő programok a használói statisztika megbízhatóságának javításához. A *COUNTER* garantálja a használói statisztika hitelességét, az *Amerikai Szabványügyi Hatóság* (*NISO*) által támogatott *SUSHI* pedig a statisztikákhoz való szabványos, egyszerű hozzáférést teszi lehetővé.

A *COUNTER* folyóirat- és adatbázis-üzemelési kalauzának 3. kiadása 2009 szeptemberében váltotta le a korábbi kiadást. A friss változatban kifejezetten a könyvtári konzorciumok számára fokozták a *COUNTER* használói jelentések megbízhatóságát, egyszerűsítették a periodikaarchívumok használati követését, könnyebbé vált a statisztikák kezelése és elemzése; a *SUSHI* protokoll pedig már integrált elemként tartozik bele. Tudnivaló, hogy a *SUSHI* előtt nem létezett mechanizmus a különböző forrásokból származó *COUNTER* használói adatok automatikus visszanyerésére és táro-

lására: a *SUSHI* épp a statisztikabegyűjtés automatizálásának szabványos modelljévé vált.

A szolgáltatóvállalatok nyomban honosítani kezdték a *COUNTER* 3. kiadását. 2010 elejére a zökkenőmentes alkalmazást nyújtó vendorok száma több mint 100: ezzel mintegy 16 ezer teljes szövegű folyóirat online használatának mérése már a *COUNTER* legfrissebb verziójával történik. A megbízható használati statisztikákat kínáló *COUNTER* és *SUSHI* programokat a könyvtárosok a szerzeményezés segédeszközeként, a folyóiratok és az adatbázisok hasznosságának feltérképezésére használják, a kiadók pedig azokkal demonstrálják gyűjteményeik értékét. Mára rutinszerű mérőeszköz lett a letöltések szerinti költség (cost per download), illetve a használók száma szerinti költség (cost per FTE).

A két projekt sikere nyomán a szerzők, a kutatóintézetek és a kutatástámogató ügynökségek egyaránt felismerik a használói statisztikák értékét. A megbízható statisztikai mérés tökéletesítése érdekében a *COUNTER* két, jelenleg futó brit irányítású projektben is szerepel. 1.) A *Journal Usage Factor Project* (Folyóirat-használati faktor projekt) (<http://uksg.org/usagefactors>) a citációalapú impaktfaktor kiváltását szorgalmazza, annak használati alapú megfelelőjét igyekszik kifejleszteni. A globális használói mérőeszköz nem csupán a folyóirat impaktfaktor alternatívája lehetne, hanem az impaktfaktorral le nem fedett folyóiratok számára mennyiségi mutatóként is működhetne. 2.) A *PIRUS* projekt (Publisher and Institutional Repository Usage Statistics) (<http://tiny.cc/PIRUS>) célja egy, a *COUNTER*-rel kompatibilis szabvány előmozdítása az egyes cikkek regisztrálásához és használati méréséhez.

A tartalom megbízhatóságára vonatkozó kérdésre végül is azt a választ adhatjuk, hogy a használói adatok önmagukban nem tudják garantálni a tartal-

lom minőségét, de számos más tényezővel karöltve, egy mátrix elemeként igenis fontos indikátora lehet a tartalom hasznosságának és megbízhatóságának.

/SHEPHERD, Peter: COUNTER and SUSHI: Providing accessible usage statistics deserving your trust. = Library Connect, 8. köt. 1. sz. 2010. p. 6./

(Bánhegyi Zsolt)

British Library – a dokumentumküldés útelágazás előtt

2011-ben ünnepli a *British Library* (BL) a dokumentumküldés 50. évfordulóját. Az ünneplés válással jár. Számos kihívással áll ugyanis szemben a szolgáltatás az utóbbi évek változásai miatt, például mások a piaci elvárásai, a *CISTI* és az *Infotrieve* bejelentette együttműködését, megváltozott a szerzői jogi szabályozás Németországban.

Egyre inkább az elektronikus tartalom felé fordulnak a kutatók, új üzleti modellek jelennek meg: nyílt hozzáférés (open access), használat szerinti fizetés (pay to view, más forrásokhoz hozzáférés a Google révén. Nem a könyvtári katalógusokkal kezdik a kutatást, sőt a katalógusok szerepe egyre inkább háttérbe szorul.

A BL dokumentumküldő szolgálata ismeri a jelenségeket és egyetért Darwin kijelentésével: nem a legerősebb és legintelligensebb egyedek a túlélők, hanem azok, amelyek legjobban tudnak alkalmazkodni. Épp ezért 2006-ban a BL áttekintette a helyzetet és megalapította a *Dokumentumküldés jövője csoportot* (*Document Supply Futures = DSF*) a megújulás előkészítésére, mivel a dokumentumküldés statisztikai jelentős csökkenést mutattak, ugyanakkor a költségek változatlanok maradtak.

Mit jelentett a megújulás?

- A szolgáltatás „helyes méretének” kialakítása.
- A hatékonyság javítása a működési költségek egyidejű csökkentésével.
- Új szolgáltatások bevezetése.

A *Hat szigma* (vállalati folyamatok javítására és fejlesztésére szolgáló eljárások összessége) és a *kaizen* (az összes alkalmazott bevonásával a folyamatos tökéletesítést támogató vállalati kultúra létrehozása) vállalatirányítási módszerekhez folyamodtak. Többek között a munkatársakat más munkaterületekre helyezték át (raktár, katalogizálás, adminisztráció) és mindig csak a fennálló igényeknek megfelelő munkatársi gárdát foglalkoztatják a dokumentumküldésben. A *kaizen* keretében

tréningeket tartottak a problémák megoldásához szükséges tudás és tapasztalatok megszerzése érdekében.

A változtatások eredményei hamar látszóttak:

- az igények csökkenő tendenciája lelassult,
- a gyors dokumentumküldés az átlagos 3 óra helyett 1 órára csökkent, a szokásos szolgáltatás időtartama az átlagos 45 óra helyett 30 órára redukálódott,
- a nap végén még folyamatban levő munkák száma háromszor kevesebb lett,
- a munkatársak munkához való viszonyulása javult.

A BL vezetőségét annyira meglepték a látványos eredmények, hogy a teljes szervezetre kiterjesztették a módszereket.

Új szolgáltatások

A következő új szolgáltatásokat vezették be a dokumentumküldéshez kapcsolódóan:

Egyesült Királyság kutatási tartaléka (UK Research Reserve = UKRR)

A BL átvállalja a programhoz csatlakozó felsőoktatási intézmények (eddig 15 jelentkezett) kevésbé használt nyomtatott folyóiratainak tárolását és megőrzését a dokumentumküldés műszaki infrastruktúrájának javítása és bővítése mellett. Az intézmények régi állományuk alacsony kihasználtságú részét átadják a BL-nek. Így náluk más célokra használható hely szabadul fel, a BL pedig megőrzi és szolgáltatja a régi, ritkán használt folyóiratokat. Minden folyóiratszámból a teljes felsőoktatási közösség még két példányt tart meg valamely csatlakozó tagnál.

A közös tárolási program 5 év alatt valósul meg 10 millió font támogatással, 100 polckilométer hely

szabadul fel és a becsült megtakarítás 29 millió font.

Disszertációk online szolgáltatása (Electronic Theses On-Line Service = EThOS)

Szintén a felsőoktatási intézményekkel közös program a brit disszertációk online szolgáltatása. A brit disszertációk mikrofilmalapú használata egyre csökkent, mert a mikrofilmek előállítás és megtekintése bonyolultabbá vált.

Az EThOS célja:

- az Egyesült Királyságban lévő disszertációk egy helyen szolgáltatása,
- a disszertációk nyomtatott formátumáról elektronikusra való átállítás,
- a meglévő disszertációk digitalizálása,
- az Egyesült Királyságbeli kutatás bemutatása.

Az EThOS az elektronikus disszertációkat rendszeresen leartja az intézményi repozitóriumokból. A papíralapú disszertációkat kérésre digitalizálják, melyért a tulajdonos intézmény fizet, és aztán a dokumentum nyílt hozzáférésű lesz, vagyis a felhasználók ingyenesen letölthetik. Az így modernizált szolgáltatás iránt tízszeresére nőtt az érdeklődés a mikrofilm-szolgáltatáshoz képest. Az EThOS teljesen önfenntartóvá vált a költségek szempontjából. A kezdetektől számítva 80 000 felhasználót szolgált ki 25 000 digitalizált disszertációval.

Tömeges digitalizálás

Több mindenre összpontosít a tömeges digitalizációs tevékenység:

- kiszolgálja az EThOS igényeit,
- megalapozza az újságprogramot, vagyis 100 millió 19. századi újságoldal digitalizálását,
- működteti a kiadói digitalizáló szolgáltatásokat (*Publisher Digitisation Service = PDS*), amelyben a BL – gyűjteményét felhasználva – a kiadók régi folyóiratszámait digitalizálja, hogy a kiadók azo-

kat honlapjukon a kurrens számokkal együtt szolgáltatassák.

Egyéb szolgáltatások:

- a felsőoktatási intézmények számára tananyag-digitalizálás és a hallgatók számára elektronikus letöltés lehetővé tétele;
- teljes könyvtári szolgáltatás (Total Library Service): ha valamely anyag nincs meg a BL gyűjteményében, azt harmadik féltől megkeresik, átveszik és szolgáltatják;
- folyóiratadatok szolgáltatása cikk- és folyóiratcím szinten.

A BL teljesen új üzleti modelleket hozott létre, mert felismerte a változtatások szükségszerűségét. A további nagyra törő terveket jelenleg alakítják ki és beágyazzák a szervezet stratégiai programjába az alábbi fő irányvonalak mentén:

- a munkafolyamatok átalakításának szükségessége,
- az e-tartalom, a papíralapú tartalom és a nyílt hozzáférésen alapuló dokumentumszolgáltatás közötti egyensúly létrehozása,
- több együttműködés és integráció más intézményekkel, kölcsönös egyezmények révén,
- a licencszerződések felülvizsgálata és a szerzői jogi szabályozások megváltoztatása melletti lobbizás,
- a szerzői jog által már nem védett dokumentumok tömeges digitalizálásában rejlő lehetőségek nagyobb mérvű kihasználása,
- a közös tárolási modellek kiaknázása és partneri viszony a felsőoktatási intézményekkel,
- az ügyfelek szükségleteinek középpontba helyezése és könyvtárból információszolgáltatóvá válás.

/APPLEYARD, Andy: British Library document supply – a fork in the road. = Interlending & Document Supply, 38. köt. 1. sz. 2010. p.12–16./

(Burmeister Erzsébet)

A könyvtárközi kölcsönzés használatának és nem használatának jellemzése

Bár ma már rengeteg információ érhető el az interneten is, mégis sok értékes anyag csak könyvtárközi kölcsönzéssel szerezhető be.

A dokumentumszolgáltatás világméretben, különösen a természet- és műszaki tudományok területén a 2000-es évek eleje óta csökkenő tendenci-

át mutat. De a könyvek kölcsönzésére sok felsőoktatási könyvtárban, különösen az Egyesült Államokban még mindig igen nagy az igény, 3700 amerikai tudományos fokozat megszerzését lehetővé tevő intézményben 1998 és 2004 között a könyvek kölcsönzése 26%-kal nőtt. Ennek számos oka van:

- a kiadott könyvek száma folyamatosan nő,
- a könyvek felfedezését segítő Amazon, Google Books szolgáltatásokat egyre többen ismerik és használják,
- felhasználóbarát könyvkérő programok terjednek, például a Borrow Direct,
- kevesebb könyvet tudnak a könyvtárak beszerezni a folyóiratok árának emelkedése miatt,
- több a kutatás új, integrált tudományokban, például: kriminológia, gerontológia, információs rendszerek.

Az 1970-es évek óta számos kutatást végeztek a könyvtárközi kölcsönzéssel kapcsolatban: az elektronikus folyóiratok elterjedésének hatásai, a felhasználói elégedettség, a könyvtárközi kölcsönzés és a gyűjteményfejlesztés kapcsolatai. De nem történt átfogó kutatás arra vonatkozóan, hogy milyen különbségek vannak a könyvtárközi kölcsönzést használók és nem használók között.

A felmérések amerikai és izraeli felsőoktatási és kutató intézményekben azt mutatják, hogy aránylag alacsony a könyvtárközi kölcsönzést igénybe vevők száma. Az izraeli *Haifai Egyetemen* például a doktoranduszoknak csak a 23%-a használ könyvtárközi kölcsönzést.

Hagyományosan a könyvtárközi kölcsönzés használatát négy tényezőhöz kapcsolják:

- a helyi könyvtári állomány nagysága,
- a potenciális felhasználók mennyire érzik kényelmetlennek a könyvtárközi kölcsönzést,
- tudnak-e a létezéséről,
- van-e rá pénzügyi keret.

A könyvtárközi kölcsönzést használók és nem használók közötti különbségek

Az említett izraeli tanulmány azzal foglalkozik, hogy a kutatók egy része miért nem használja a könyvtárközi kölcsönzést, bár az anyagok számukra relevánsak lennének, és saját könyvtárukban nem férnek hozzá. Annak a kutatása is cél, hogy milyen különbségek vannak a használók és a nem használók információkeresési szokásaiban. Ebből a célból 330 kérdőívet küldtek ki a Haifa Egyete-

men (37% válaszolt) ahol a természettudományok, társadalomtudományok a fő szakterületek és 1090 kérdőívet (18% válaszolt) a Technionban, amelyre a természet-, a műszaki és az orvostudományok művelése a jellemző.

Az első kérdés arra kereste a választ, hogy mi a különbség a használók és a nem használók között az alábbi szempontokat tekintve:

- könyvtárhasználat gyakorisága,
- információkeresés stílusa,
- demográfia,
- akadémiai irány, életkor, fokozat, termékenységi szint és tudományág.

A második kérdés a kutatók könyvtárközi kölcsönzéssel való elégedettsége és a következők közötti kapcsolatok:

- szekunder információforrások tanulmányozásának haszna,
- tájékoztató könyvtáros segítségnyújtása,
- indikatív és informatív címek választása, melyek a kutatási projekt módszerét és eredményeit felvázolják,
- a kért példányok időbeli szállítása.

Megállapítások

A cikk legfontosabb megállapítása, hogy a könyvtárközi kölcsönzést használók az idősebbek, produktívak és a bölcsészettudományok művelőiből kerülnek ki, akik gyakran kölcsönöznek könyveket és információkeresési szokásaikra az alaposság jellemző. A könyvtárközi kölcsönzést nem használók kevésbé idősek, kevésbé produktívak, a természettudományi karokon tevékenykednek és információkeresésük felületesebb.

További következtetés, hogy a nem használat fő oka az, hogy jobban szeretnek szabadon hozzáférhető dokumentumokat letölteni. A nem használat néhány fő oka a kérdőívek alapján, hogy a megkérdezett:

- számos izraeli egyetemi könyvtár anyagához hozzáfér,
- szívesebben megveszi a számára nagyon fontos könyveket,
- rengeteg folyóirathoz van hozzáférése, mert felsőoktatási intézményben tagja,
- számára kényelmetlen a könyvtárközi kölcsönzés,
- számára hosszadalmas a könyvtárközi kölcsönzés,
- számára költséges a könyvtárközi kölcsönzés,

- fórumok tagja és egymásnak elküldik az anyagokat,
- nem ismeri a könyvtárközi kölcsönzést.

A kutatási eredmények gyakorlati haszna az, hogy a használók és a nem használók jellemzőinek ismerete megkönnyíti a könyvtáros számára, hogy felismerje a nem használókat és bátorítsa őket a könyvtárközi kölcsönzés használatára.

Egy jövőbeni kutatás témája lehet annak kiderítése, hogy a könyvtárközi kölcsönzést használók kutatásainak minősége magasabb vagy alacsonyabb, mint a könyvtárközi kölcsönzést nem használóké.

Következtetés

A könyvtárközi kölcsönzés jövőjére vonatkozó pesszimista jóslatok ellenére ez a tanulmány azt mutatja, hogy a könyvek kölcsönzése a közeljövőben nem valószínű, hogy eltűnik, sőt emelkedni fog, különösen a bölcsészettudományok területén, a ritka és a nem angol nyelvű dokumentumok között. A könyvtárközi kölcsönzés a komoly tudományos kutatáshoz alapvető szolgáltatásként járul hozzá.

/PORAT, Lynne – FINE, Sara: Factors and characteristics of interlibrary loan use and non-use. = Interlending and Document Supply, 37. köt. 1. sz. 2009. p. 20–27./

(Burmeister Erzsébet)

A könyvtárközi kölcsönzés kisebb változtatásainak is már nagy a hozadéka

Az elmúlt öt évben az USA-beli *Hilbert College* (New York állam, Hamburg város) *McGrath Könyvtár*ában számos újítást vezettek be, köztük néhány a könyvtárközi kölcsönzést érintette. A könyvtárnak megközelítőleg 30 000 kötetes az állománya, a munkatársak száma hat és az intézménynek 1000 hallgatója van. 2004-től a bevezetett módosítások következtében a könyvtárközi kölcsönzések száma fokozatosan nőtt, a teljesített kérések száma 30%-kal emelkedett. Melyek voltak az apró, de eredményes változtatások?

- Áttérés a papírról az online megrendelésre: a könyvtár weboldalán online kérelmet hoztak létre. Ezzel lényegesen csökkent a kérések teljesítésének ideje, hiszen az oktatók vagy a hallgatók bárhol kitölthetik a kérelmet, azt azonnal elküldhetik, nem kell bejönniük a könyvtárba. A kitöltés után azonnal e-mail megy a könyvtárközi kölcsönző könyvtárosnak a szükséges információkkal.
- Az EBSCO adatbázisokban való keresés közben könyvtárközi kérés küldése: ha az oktatók vagy a hallgatók olyan cikket találnak az EBSCO adatbázisokban, amelyhez nem tartozik teljes szöveg, akkor lehetőségük van a cikket azonnal könyvtárközi kölcsönzéssel megkérni. A megtalált, teljes szöveg nélküli cikkeknel rögtön megjelenik számukra egy a könyvtárközi kölcsönzést felkínáló üzenet, és ha ezt a lehetőséget választják, akkor máris megjelenik a kívánt cikk adatai-

val kitöltött kérelmet, amelyhez már csak saját személyes adataikat kell hozzátenniük. Ugyanúgy, mint a webes űrlapnál, ennek elküldése után is automatikus e-mail megy a könyvtárosnak, aki máris elkezdheti végrehajtani a tennivalókat. Ez a módosítás kényelmes a felhasználók számára, mert a keresésüket nem kell megszakítani és átlépni a könyvtári kérés űrlapra, hanem folytathatják az adatbázisban a kutakodást.

- Cikkek e-mailés küldése az olvasóknak: a teljesített kéréseket közvetlenül elküldik az oktatóknak vagy hallgatóknak e-mail mellékleteként, a cikkeket nem nyomtatják ki, nem kell értük bemenni a könyvtárba. Ez az újítás is jelentősen csökkentette a teljesítések idejét és még kényelmesebbé tette a szolgáltatást, mert a felhasználóknak nem kell ezért felkeresniük a könyvtárat.
- A könyvtárközi kölcsönzés marketingje a könyvtári oktató kurzusok keretében: a könyvtári órák anyagában mindig szerepel a könyvtárközi kölcsönzés mint könyvtári szolgáltatás bemutatása. Az órákon a hallgatók a keresések gyakorlása közben azonnal meg is rendelhetik a számukra fontos dokumentumokat; így a gyakorlatban is tapasztalják a könyvtárközi kölcsönzés lehetőségeit és hasznát.
- Marketing az információkeresési órákon: a könyvtári órákon kívül az információkeresést oktató kurzuson is tanítják a könyvtárközi kölcsönzést (ezekre évente egyszer kerül sor).

- Marketing a tájékoztató pultnál: a tájékoztató könyvtárosok is bátorítják a hallgatókat a könyvtárközi kölcsönzés igénybe vételére. Ha egy hallgató kérdéssel fordul a tájékoztató könyvtárhoz, az mindig felhívja a figyelmét a könyvtárközi kölcsönzés lehetőségére is. Ha a hallgató éppen akkor nem is szeretné igénybe venni a szolgáltatást, a későbbiekben erre még sor kerülhet.
- Marketing az oktatóknak a kapcsolattartó program keretében. A könyvtárközi kölcsönzések száma 2004-től igen megemelkedett az oktatók körében. A könyvtár akkor vezette be a kapcsolattartó programját, vagyis az oktatókkal szorosabb kapcsolatot épített ki. Ez azt jelenti, hogy gyakrabban kommunikálnak az oktatókkal speciális szakterületük szakirodalmi igényeinek kielégítését segítve.

Az apró módosítások jelentős emelkedést eredményeztek a könyvtárközi kölcsönzésben. Az állománygyarapításra szánt összegek csökkenése együtt jár a könyvtárak közötti kölcsönzési forgalom növekedésével. Az olvasók többször használnak adatbázisokat is, ami szintén hozzájárul a kérések emelkedéséhez. Az McGrath Könyvtár könyvtárközi kölcsönző könyvtárosai továbbra is keresik a még jobb szolgáltatási módszereket, eljárásokat.

/CURRY, Elisabeth: Little Changes to Interlibrary Loan Services make a Big Difference at a Small Academic Library. = Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery & Electronic Reserve, 19. köt. 4. sz. 2009. p. 287–290./

(Burmeister Erzsébet)

Elektronikus könyvek szerzeményezése Olaszországban

Az elektronikus könyvek szerzeményezése egyfelől újfajta szakmai megközelítést, másfelől az üzleti és a hozzáférési modellek szerteágazó arzenáljának ismeretét igényli az állománygyarapítással foglalkozó könyvtárosoktól. A tanulmány egy 2008-as vizsgálatra alapozva igyekszik kideríteni, hogy milyen módszereket követnek az egyes könyvtárak az e-bookok beszerzésekor, illetve mennyiben vált a tudatos gyűjteményfejlesztési stratégia részévé az elektronikus könyvek szerzeményezése.

Egy-egy termék megvásárlásakor a gyarapító könyvtárost számos tényező befolyásol(hat)ja. Ilyenek például a használati statisztikák, az oktatói és hallgatói visszajelzések, az árinformációk, a termék licencére vonatkozó információk, a digitális jogkezelési problémák, avagy a beszerzés konzorciális jellegéből fakadó szempontok. A nyomtatott művek fizikai birtokbavétele és örökös tulajdonlása mellett a könyvtárakban szakadatlanul nő az e-források jelenléte, amely többnyire csupán virtuális tulajdonlást és ideiglenes birtokbavételt jelent. A licenclapú, előfizetéses beszerzés következtében a könyvtárosnak az olvasói igények, a minőségi szempontok és az árak mellett azt is mérlegelnie kell, hogy a későbbiek során milyen szintű ellenőrzést gyakorol a könyvtár az előfizetett termék fölött. A szerző által vizsgált olaszországi felsőoktatási könyvtárakban az elektronikus könyvek beszerzése jobbra még nem tudatos szerzeményezési stratégia alapján történik. Ezt bizonyít-

ja, hogy az utóbbi években Itália-szerte csekély számú, az e-könyvgyűjtemények könyvtári állományba való integrálását célzó projekt valósult meg.

Az egyik legnagyobb olaszországi műszaki egyetem, a 15 ezres hallgatói létszámú *Politecnico di Milano* könyvtára 2004-ben egy kísérleti projekt keretében elemezte a kiadói ajánlatokat, értékelve azok tartalmát, valamint a kínált hozzáférési és licencmodelleket. Úgy találták, hogy igen sok az átfedés a csomagokban kínált elektronikus könyvek címei között. Problémát jelentett az egyes kiadók által rendelkezésre bocsátott különböző formátumú és adattípusú használati statisztikák kiértékelése és egymással történő összevetése is. Miután az értékelés elsősorban ezekre az adatokra épített volna, a felhasználói statisztikák szabványosítása területén lévő hiányosságok jelentős mértékben szűkítették az elemzés lehetőségeit. A könyvtárvezető 2007-ben adott projektértékeléséből látható, hogy ekkor még nem volt kidolgozva az elektronikus könyvek beszerzésére vonatkozó külön szerzeményezési stratégia.

Egy másik projekt a *Bolognai Egyetem* mérnöki karán valósult meg 2002–2004 között. A cél egy elektronikus referenzgyűjtemény létrehozása volt. A beszerzendő e-könyveket maguk a könyvtárosok választották ki az oktatói gárda közreműködése nélkül. A projekt második fázisa az olvasók széles körű tájékoztatását célozta meg: speciális, olvasó-

ra szabott elektronikus irodalmi jegyzéket állítottak össze; a könyvtár weboldalán és szórólapon, valamint e-mailekben tájékoztattak a beszerzett e-bookokról. A jelentős számú hallgatói és oktatói gárda miatt még ezek a módszerek is kevésnek bizonyultak az információk hatékony áramoltatására, ezért a könyvtárosok úgy döntöttek, hogy katalogizálják a műveket, az egyes e-könyvcímek leírásait integrálják az online katalógusba. Ez hatásosnak bizonyult, hiszen ezt követően jelentős számú, a WebOPAC-ból indított adatbázishozzáférést regisztráltak. A használói statisztikákból kiderült, hogy egyes művek iránt nagyobb igény mutatkozik, és egyre inkább szükségessé válik egy olyan e-book-értékesítési stratégia elterjedése, amely lehetővé teszi, hogy előre összeállított csomagok és adatbázisok beszerzése helyett a könyvtáros címenként dönthessen, és maga választhassa ki egyesével az általa megvásárlásra ítélt műveket.

A piacenai egyetemen, csakúgy, mint a bolognain, a könyvtárosok maguk vezényelték le a 2005-ben indult projektet, amelynek során mindekenélőtt kiválasztották a szükséges címeket, majd a címek száma alapján (egy 30 napos próbához-záférést követően) megegyeztek egy egyéves előfizetési díjban a szolgáltatóval, amelytől megkapták az elektronikus könyvek MARC rekordjait. További kritérium volt: párhuzamos hozzáférés megoldása; teljes szöveges keresés és címböngészés; megfelelő, a szövegrészek kiemelését vagy jegyzetekkel való ellátást megengedő eszközök nyújtása az e-bookokhoz; használati statisztikák lehívásának lehetősége. A könyvtárosok jelentős energiát fektettek az e-bookgyűjtemények propagálásába: speciális linket helyeztek el az intézmény weboldalán, szórólapokat osztottak szét az olvasók között, valamint kérdőívek segítségével begyűjtötték a visszajelzéseket. Ez utóbbiak, valamint a használati statisztikák alapján tovább pontosították az előfizetendő elektronikus könyvek körét.

Az esettanulmány, amelyre alapozva a szerző felvázolja az olasz felsőoktatási könyvtárak tapasztalatait az e-book-szerzeményezés terén, egy egyetemközi konzorcium szakértőjével, egy könyvtári vezetővel, illetve a *Casalini kiadó* tulajdonosával készített interjúra és egy kérdőívre épül. A kérdőív kitöltésére az elektronikus könyvek beszerzésében érdekelt könyvtárosokat kért fel a cikkíró.

Az adatok elemzéséből kiderült, hogy az e-bookokat némi fenntartással kezelik a könyvtárosok, és bár az elektronikus források beszerzésének irányelveit a

legtöbb intézményben már lefektették, az e-folyóiratok beszerzése jóval rutinszerűbb, mint az e-könyveké. Problémát jelent, hogy az e-könyveket a terjesztők csomagokban értékesítik, s ez kikényszerítheti a gyűjteményfejlesztési politika újragondolását. Ehhez a következő kérdéseket kell megvizsgálni: a nyomtatott és elektronikus formában egyaránt elérhető gyűjteményrész megfelelő arányának meghatározása; a használói igények értékelése a költségvetési korlátok betartásával; az elektronikus tartalmak kezelésének a könyvtári munkafolyamatba (deziderálás, rendelés, katalogizálás) való integrálása, illetve az integrálási munkafolyamatot lehetővé tevő elektronikus forráskezelő rendszer (ERMS) kifejlesztése/implementálása. Az interjúkból kiderült az is, hogy általában nincsenek megelégedve az olaszországi könyvtári konzorcium tevékenységével: több aktivitást várnak el a részt vevő könyvtárak szükségleteinek, valamint a kiadói kínálatnak az elemzése, illetve a licencfeltételek tisztázása terén.

Jóllehet az e-bookok kiválasztása során a könyvtárosok igyekeznek tartalmi szempontok alapján dönteni, igencsak megköti a kezüket, hogy előre összeállított csomagok közül kell választaniuk. Ennek következménye, hogy az elektronikus könyvgyűjteményt nem tudják a saját gyűjtőkori szempontjaik alapján alakítani, és a könyvek kiválasztásakor követett irányelvek is sérülnek. Ezen irányelvek: a felhasználói igények és szükségletek értékelése-elemzése; a gyűjtemény potenciális és valóságos használatának mérlegelése; tartalmukat tekintve minőségi és naprakész művek kiválasztása.

Az esettanulmány arra is fényt derített, hogy a könyvtárosok komoly elvárásokat fogalmaznak meg az e-bookok kapcsán, ezek például: tartalomfrissítések, egyszerű hozzáférés és használhatóság, a hatékony keresést támogató platform stb. E kívánalmaknak gyakorta nem felelnek meg a szolgáltatók kínálatai. A *Casalini kiadó* *Editoria Italiana Online (EIO)* projektje a felhasználói igények elemzése alapján egy korrekt értékesítési modellt dolgozott ki, amelynek keretében minőségi olasz tudományos munkákat kínál eredeti nyelven. A modell egyfelől lehetővé teszi, hogy a könyvtáros tartalmi szempontok alapján kialakított e-könyvcsomagra fizessen elő, valamint testre szabható e-bookgyűjteményt kínál: a címek 20%-a lecserélhető, s újabb pénzügyi megszorítások életbe lépésekor kisebb csomagra lehet váltani. A kiadó igyekszik az új technológiai kihívásoknak és piaci trendeknek megfelelő szolgáltatást nyújtani, így az EIO folyamatos fejlesztés alatt áll. A kiadói megközelítés találkozik

a könyvtárosi elvárásokkal, amelyek: állandó hozzáférés a megvásárolt tartalmakhoz; a rekordok beilleszthetősége az OPAC-ba és más forrásokkal való összekapcsolhatósága; párhuzamos hozzáférés lehetősége; színvonalas tartalom. Mindennek ugyanakkor megvan a maga ára: a könyvtáraknak még a megvásárolt tartalmakért is hozzáférési díjat kell fizetniük, amely gyakran gondot okoz, hiszen nem tudják garantálni a pénzforrásokat évekre előre. A színvonalas gyűjteményfejlesztés rovására mehet továbbá az a kérdőívekből kiolvasható gyakorlat, amelynek lényege, hogy a könyvtárosokat elsődlegesen anyagi megfontolások vezérik az EIO-s előfizetések megújításakor, s kevésbé a felhasználói igények és statisztikák. A szerző szerint szükség volna mindenekelőtt egy újfajta megközelítés meghonosítására: a gyarapító könyvtárosnak tevékenyen részt kell vennie a konzorciumi szerződések előkészítésének tárgyalási szakaszában és az olyan eszközök kifejlesztésében, amelyek alkalmasak a kiadók által kínált új tartalmakat a könyvtár küldetését és a gyűjtemény érdekeit szem előtt tartva kiértékelni.

Összefoglalásképpen

A vizsgálatból kiderül, hogy az olasz könyvtárosok idegenkedése az elektronikus könyvekkel szemben a következő hiányosságokra vezethető vissza: nincs egy versenyképes e-book-értékesítési modell, hiányoznak a szabványos formátumok, valamint az e-bookok szerzeményezését segítő

elektronikus forráskezelő rendszer (ERMS). A tanulmány feltárta továbbá, hogy hiányoznak az olasz nyelvű tudományos elektronikus könyvek. Ezen a téren jelentős előrelépés a Casalini cég flexibilis gyűjteményformálást lehetővé tevő, a kisebb kiadók kiadványaival is számoló EIO projektje, amelyet elsősorban a felhasználói felületet illetően érnek kritikák. Jóllehet a könyvtárosok igyekeznek körültekintően eljárni az e-bookgyűjtemények gyarapításakor, a szűkös pénzügyi források miatt az anyagi szempont gyakorta jobban érvényesül, mint a felhasználói igények szem előtt tartása. Ezért is igyekeznek nyomást gyakorolni a kiadókra, hogy rugalmasabb értékesítési modellek keretében kínálják az elektronikus könyveket.

Az e-könyvek terjedését gátló tényező, hogy a könyvtárosok elvárásai gyakran nem találkoznak a kiadói kínálattal, amely sokszor nem elég naprakész, nem elég standardizált, nem az elvárt minőséget képviseli, és túlságosan is korlátozó jellegű digitális jogi megszorítások sújtják. Fontos szerep jut ezen a téren az olasz könyvtári konzorcium érdekérvényesítő képességének, aminek egyik előfeltétele, hogy új, a konzorciumi tagok érdekeit szem előtt tartó tárgyalási irányelvek kerüljenek kidolgozásra.

/PERRONE, Agnese: Electronic book collection development in Italy: a case study. = IFLA Journal, 35. köt. 4. sz. 2009. p. 305–312./

(Dancs Szabolcs)

Ingyenes online eszközök könyvtárosoknak

A könyvtáros sokrétű tevékenységet folytat, s ezek javát ma már a virtuális térben. A cikk szerzője olyan ingyenesen elérhető alkalmazásokat gyűjtött egybe, amelyek könnyebbé teszik az „online könyvtáros” munkáját.

Elsőként lássuk, mi lehet segítségünkre a *könyvtári munka tervezési szakaszában*. Előnyös mindenekelőtt egy olyan alkalmazás beszerzése, amely lehetővé teszi számunkra a jegyzetelést. Ilyen a *StickIt*, amellyel rövid megjegyzéseinket közvetlenül az asztali háttérre (más szóval: tapétára) „ragaszthatjuk”, s azok mindaddig láthatóvá válnak – még a számítógép újraindítása után is –, amíg be nem csukjuk őket. Megjegyzéseinket a *StickIt* révén másokkal is megoszthatjuk. A program letölthe-

tő innen: <http://www.singerscreations.com/StickIt.asp>

Egy másik hasonló célú ingyenes alkalmazás az *Evernote* (www.evernote.com). A különböző platformokkal (Windows, Macintosh, iPhone stb.) együttműködő program segítségével nem csupán megjegyzéseket tehetünk: elmenthetünk weboldalakát (vagy azok egyes részeit), hangemlékeztetőket vehetünk fel, egy helyre gyűjthetjük a telefonunkkal lefotózott névjegykártyák képfájljait, elraktározhatjuk repülőgépünk e-ticket számát stb. Ezeket azután a könnyebb visszakereshetőség végett címkékkel (tagekkel) láthatjuk el, vagy hagyatkozhatunk az alkalmazás által kínált automatikus indexelésre.

A *Remember The Milk* (www.rememberthemilk.com) a *Gmail*-el és a *Google Naptárral* együttműködve az elvégzendő feladataink számon tartásában, illetve napi teendőink megszervezésében lehet leginkább a segítségünkre. Feladataink listáját másokkal is megoszthatjuk.

Említést érdemel a *Jott* szoftver (<http://jott.com>), amely ma már sajnos nem tölthető le ingyenesen. A program a hangzó beszédet számítógépen megjeleníthető szöveges formába konvertálja. Ezzel gépbe diktálhatunk feljegyzéseket, emlékeztetőket, e-mailek szövegeit, naptári bejegyzéseket stb.

Hasznunkra lehet még az ingyenes *Wordle* (www.wordle.net) program, amelynek segítségével begépelte szövegünkéből kedvünkre formázott címkéfelhőket hozhatunk létre.

A könyvtári munka során ugyancsak hasznos lehet, ha alkalmas eszköz áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy a weben található tartalmakat *elmentsük* és *megosszuk* másokkal. Nyilakkal, feliratokkal, kiemelésekkel ellátott képernyőképeket vagy a képernyőn folyó tevékenységünket rögzítő ötperces videót készíthetünk a Windows és a Macintosh platformon is működő *Jing* alkalmazással (www.jingproject.com).

A *Clipmarks* (<http://clipmarks.com>) ingyenes alkalmazás a Firefox vagy az Explorer böngészők részeként működik, és a weboldalról kiválasztott szöveg, kép vagy akár videó elmentésére, illetve e-mailbe, webnaplóba ágyazására szolgál.

A *Blinklist* (www.blinklist.com) a könyvjelzőink kezelésében áll rendelkezésünkre. A böngészőben megjelenő „blink!” feliratú gomb segítségével könnyedén elmenthetünk weboldalakat. Ezek azután kereshetővé válnak, és a felhasználó gépén is tárolhatjuk őket. A linkek elmentése és megosztása egyetlen kattintással történik.

A szerző figyelmünkbe ajánlja még a *Slideshare* (www.slideshare.net) programot, amellyel megoszthatjuk prezentációs anyagainkat, dokumentumainkat. A feltöltött tartalmakat az internetes keresőmotorok indexálják, gondoskodva visszakereshetőségükről.

Míg az előbb ajánlott szoftver a prezentációs anyagaink megosztását szolgálja, addig a *Prezi* nevű webalkalmazással (<http://prezi.com>) *elkészíthetjük magukat a prezentációkat*. Ha nem előadást, hanem *felmérést szeretnénk készíteni*, ezt megte-

hetjük a *SurveyMonkey* (www.surveymonkey.com) és a *PollDaddy* (<http://polldaddy.com>) programokkal. A felmérés megtervezése mellett ezekkel az alkalmazásokkal összegyűjthetjük és kiértékelhetjük a válaszokat.

Ha a könyvtáros *saját weboldal készítésére* szánja el magát, kínálózó megoldás a különböző widgetekkel és modulokkal, ún. *Flake*-ekkel (lemezekkel/rétegekkel) építkező *Pageflakes* (www.pageflakes.com) használata. A kész weboldalt megoszthatjuk barátainkkal vagy akár a világháló széles közönségével. Ilyen, „előre gyártott lemezekből” felépült oldalakkal gyakorta találkozhatunk például a Facebook és a MySpace közösségi portálokon is. Egy másik alkalmazás, a *Ning* (www.ning.com) segítségével *saját közösségi hálónkat is felépíthetjük*.

Ha kreativitásunkat *képfájlok szerkesztésében* szeretnénk kiélni, és nem rendelkezünk Photoshoppal, néhány ingyenes megoldás akkor is kínálkozik. Míg a FotoFlexer alkalmazás (<http://fotoflexer.com>) csak fényképek szerkesztésére szolgál, addig a *Pixlr* (www.pixlr.com), a *Splashup* (www.splashup.com) és a *Picnik* (www.picnik.com) programok teljes funkciók képszerkesztők, amelyek új képfájlok kreálására is alkalmasak. Ezek a szoftverek tehát a képszerkesztőknél megszokott minden funkcióval rendelkeznek a képrészlet kivágásától kezdve a szövegek vagy egyéb elemek (alakzatok, vonalak) hozzáadásáig. Az ingyenes regisztrációt igénylő *Aviary* (<http://aviary.com>) mindezen túl hangzó anyagok szerkesztését is lehetővé teszi.

Ha a könyvtárosok *az olvasók vagy a munkatársaik oktatását* tűzik ki célul, akad néhány ingyenesen letölthető szoftver, amely a segítségünkre lehet. A *Moodle* (<http://moodle.org>) egy nyílt forráskódú kurzuskezelő rendszer (*course management system*), amely dinamikus tartalmú, oktatási célú online weboldalak szerkesztésére szolgál. A webszerveren futó rendszer a tanfolyamok tartalmának szabványos, SCORM-csomag formájában történő közvetítésén túl a dolgozatok és tesztek kiértékelését is lehetővé teszi, valamint a tanulás élményét különböző modulok (fórum, wiki, adatbázis stb.) révén teszi még teljesebbé.

A *WiZiQ* programmal (www.wiziq.com) egy virtuális osztályteremben érezhetjük magunkat, ahol különböző típusú dokumentumokat (szöveges dokumentumok, képek, videók) oszthatunk meg egymással. A Moodle-lel együttműködtetve webkonferencia

tartására is alkalmas. Két további ingyenes szoftver, amely szóba jöhet, ha webkonferenciáról van szó: a *Dimdim* (www.dimdim.com) és a *Yugma* (<https://www.yugma.com>).

A felsorolt alkalmazások jól mutatják, hogy egy alacsony költségvetésű intézmény is sok mindent oldhat meg, ha rendelkezik jó internetkapcsolattal,

a munkatársakban pedig megvan a megfelelő nyitottság az új dolgok iránt.

/MAXYMUJ, John: Online tools. = The Bottom Line: Managing Library Finances, 22. köt. 4. sz. 2009. p. 135–138./

(Dancs Szabolcs)

Digitális könyvtárak együttműködési modelljei

Szakirodalmi áttekintés

Bevezetés

A digitális könyvtárak a rend szigetei a web kaotikus információs tengerében. Fontos szerepük van a civilizáció előrehaladásában, mert igen hatékonyan, földrajzi, nyelvi és kulturális határokat átlépve, bármikor és bárhol hozzáférhetővé teszik a felhalmozott emberi tudást. Az még azonban kevés, hogy rájuk bukkanunk egy keresőgép vagy egy tematikus webkatalógus segítségével: ezután be kell lépni valamelyikbe, ott keresgélni vagy böngészni, majd továbbmenni a következőre, ha nem találtuk meg, amire szükségünk van. Felhasználói szempontból fontos lenne tehát, hogy ezek a digitális gyűjtemények „együttműködjenek”, vagyis hogy a különböző számítógépek, hálózatok, operációs rendszerek és alkalmazások „értsék egymást”. Ahogy *Suleman* [1] fogalmazott a diszszertációjában: az „interoperabilitás” azt jelenti, hogy egy e-könyvtár együttműködik más hasonló gyűjteményekkel annak érdekében, hogy minél jobb szolgáltatást tudjon nyújtani felhasználóinak. *Paepcke* és szerzőtársai [2] pedig már 1998-ban arra hívták fel a figyelmet, hogy az együttműködés a digitális gyűjtemények fejlesztésének, illetve továbbfejlesztésének kulcskérdése. Ezt erősítette meg évekkel később *Warren* és *Alsmeyer* [3] is, akik kimutatták, hogy a szakterület egyik legtöbb vitatott témája az egyes szolgáltatások közti kooperáció.

Arms 2002-es cikkében [4] az együttműködés három szintjét vagy modelljét különböztette meg: szövetkezési (*federated*), aratásos (*harvested*) és összegyűjtési (*gathering*). Természetesen a valóságban ezek kombinációi is előfordulnak, vagyis egy digitális könyvtár többféle módon is kapcsolódhat más gyűjteményekhez. Az interoperabilitásnak ezen kívül műszaki, tartalmi és

szervezési szintjei is vannak: az elsőhöz tartoznak például a formátumok, a protokollok, a biztonsági megoldások; a másodikhoz a metaadatok és azok jelentésének értelmezése; a harmadikhoz pedig olyan kérdések, mint például a hozzáférés szabályozása, a felhasználók azonosítása, a fizetés módja. A jelen tanulmányban az iráni szerzők az első kérdéssel, vagyis a digitális könyvtárak együttműködésének technikai megoldásaival foglalkoznak, áttekintve a témában 2008 februárjáig megjelent szakirodalmat és bemutatva a különböző modelleket, illetve az azokat alkalmazó projekteket. A feldolgozandó publikációkat a *digital library*, az *interoperability*, a *meta-searching* és a *cross-searching* kifejezések kombinálásával keresték ki különböző nagy szakirodalmi adatbázisokból.

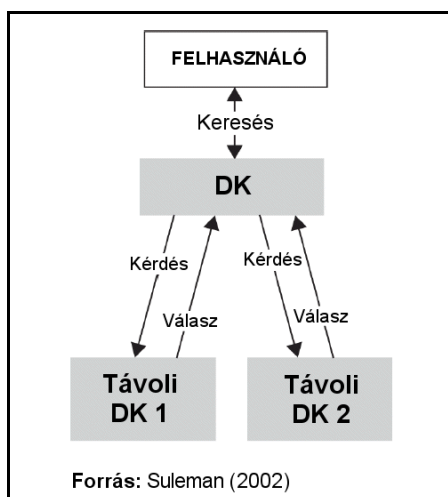
Együttműködési modellek

Több tényező befolyásolja, hogy a különféle technológiákra épített digitális archívumok milyen megoldást választanak az együttműködéshez. Függ például attól, hogy mikor fejlesztették ki a rendszert, mennyi pénz volt erre a célra, és hogy milyen hatékonyságot akartak elérni a fejlesztők. Léteznek általánosan elterjedt egyszerű szabványok, amelyek esetleg kevésbé hatékonyak az adott célra, és vannak újszerű megoldások is (pl. Java-alapú alkalmazások), amelyek célszerűbbek ugyan, de lehet, hogy kevesebben tudják őket használni. Néha elegendő egy gyors, egyszerű, szélesebb kört lefedő, de felületes megoldás, és természetesen vannak olyan digitális gyűjtemények is, amelyeknél megéri egy költséges, de professzionálisabb eredményt adó technológiát választani. Az említett három modell közül a szövetkezési megoldás jelenti a legnagyobb terhet a partnereknek, míg az összegyűjtési módszernél

gyakorlatilag nincs is feladatuk a tartalomgazdáknak – igaz, ez adja a leggyengébb végeredményt. Az aratásos megoldás a kettő között van a megvalósítás nehézsége és a hatékonyság szempontjából. Az sem ritka – ahogy a következő példák mutatják –, hogy egyes projekteknél több modellt is alkalmaznak, különböző partnerek felé vagy eltérő célokra: például Z39.50 és OAI alapon egyaránt folytatnak adatcserét.

Szövetkezési modell

Ez az együttműködések leghagyományosabb formája, amikor is a partnerek megegyeznek, hogy közös megoldásokat és szabványokat fognak alkalmazni. Ilyen szövetkezés esetén a keresés menete az 1. ábrán látszik: a digitális könyvtár (DK) elküldi a felhasználó keresőkérdését több távoli repozitóriumnak is (DK 1, DK 2), majd ezek válaszait begyűjti, összefésüli és továbbítja a kérdezőnek. A föderált modellnél a leggyakrabban használt szabvány a *Linked Systems Project* keretében kifejlesztett Z39.50 protokoll, melynek első változata még 1984-ben jelent meg, és amelyet régóta használnak a könyvtárak bibliográfiai adatok lekérdezésére. A Z39.50 kommunikáció kliens/szerver elven működik: a kliens program tartja a kapcsolatot a felhasználókkal, illetve a szerverrel, a szabványban meghatározott keresőnyelv és kommunikációs protokoll segítségével. Ezt a modellt köztes program (*middleware*) segítségével is meg lehet valósítani – ilyenkor a közvetítő szoftverréteg kapcsolódik a szerverekhez és a felhasználó ennek köszönhetően hozzáfér más gyűjtemények tartalmához is.

1. ábra A szövetkezési modell folyamata

A föderált keresés néhány konkrét megvalósítása:

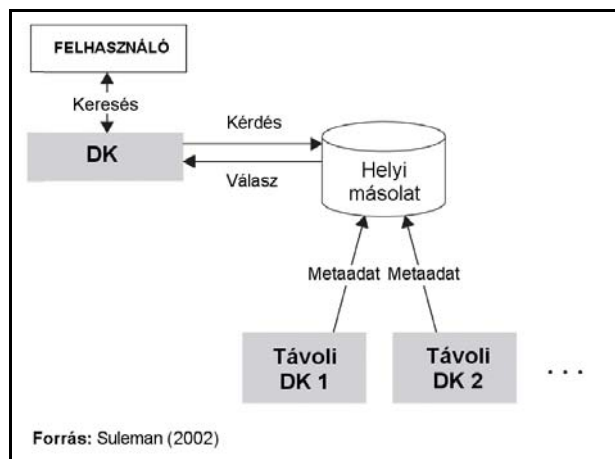
- A *Columbia University* PERSIVAL nevű projektje az *SDLIP* (*Simple Digital Library Interoperability Protocol*) és a *STARTS* (*STANford protocol proposal for Internet ReTrieval and Search*) ajánlások kombinálásával valósítja meg különféle dokumentumgyűjtemények közös lekérdezését. Az egyesített protokoll: a *SDARTS* meglehetősen egyszerű, de mégis kifinomult metakeresőket lehet készíteni erre alapozva.
- A *Greenstone* digitális gyűjteménykezelő is támogatja a Z39.50 szabványt. Erre a célra egy új szervert fejlesztettek ki a rendszer programozói, amely a nyílt forráskódú *YAZ* programkönyvtárat használja előtérnek (*front end*), vagyis ez fogadja a Z39.50-es kliensektől érkező kéréseket, majd lefordítja őket a *Greenstone* saját protokolljára. A *Greenstone* válaszait pedig szintén a *YAZ*-on keresztül alakítják vissza Z39.50 nyelvű kifejezéseké és küldik vissza a kliensnek.
- A *Colorado State Library* által 1998-ban indított digitalizálási programban szintén a Z39.50-es protokollt használják a gyűjtemények közös lekérdezésére. Továbbá egy *DC Builder* alkalmazást is létrehoztak azért, hogy a különféle rendszerű és formátumú metaadatokat egységesen *Dublin Core*-ra konvertálják.
- Illinois állam 12 könyvtára a *ZMARKO* projektnek köszönhetően teszi elérhetővé a bibliográfiai rekordjait. Egy olyan adatszolgáltatást fejlesztettek ki, amely a Z39.50 szerverrel lekérdezhető *MARC* rekordokat *OAI-PMH* protokoll szerint is tudja szolgáltatni (vagyis egy *OAI-PMH/Z39.50 gateway*). Így ez a rendszer a *federated* és a *harvested* modellt egyaránt támogatja.
- A *Mountain West Digital Library* program Utah állam egyetemi könyvtárainak együttműködése 2002 óta. A metaadatok cseréje itt az *Open Archives Initiative* protokoll alapján zajlik, de 2003-ban egy *ZContent* nevű, nyílt forráskódú kiegészítő modult is kifejlesztettek Perl nyelven, ami lefordítja a Z39.50-es kérdéseket, vagyis ez is egy kéttípusú rendszer.

Aratásos modell

Sokszereplős szövetségeket nehéz létrehozni és fenntartani, ezért újabban már inkább lazább együttműködési formákat választanak a digitális könyvtárak. Ezekben az esetekben a résztvevőknek elég csak néhány közös alapfunkcióban megegyezni és nem kell egy egész sor részletkérdésben megállapodniuk. Az *Open Archives Initiative* is ezt az elvet valósítja meg a metaadatok aratásához. Ennél a modellnél a digitális könyvtárak egy-

szerű csereformátumban teszik elérhetővé az adataikat, melyeket azután különféle metaadat-szolgáltatók begyűjtenek egy szabványos protokollt használva. A metaadatok aratásának ötlete már az 1990-es évek elején felmerült, de akkor még nem terjedt el. 1998-ban azután egy *Universal Preprint Server* elnevezésű prototípusban való-sították meg. Ez az alkalmazás a különféle preprintarchívumok közös lekérdezését célozta, és ebből a kísérletből alakult azután ki az OAI, amely egyszerű és olcsó megoldás azoknak a digitális könyvtáraknak, amelyek meg akarják osztani a metaadataikat másokkal.

A 2. ábrán látható ez a folyamat: az együttműködő könyvtárak felállítanak egy szervert, ahová mind-egyik résztvevő egy közös HTPP kapcsolaton át elküldi a metaadatait. A felhasználók ezután ezekben a felmásolt metaadatokban tudnak keresni, vagyis egyben látják a különböző gyűjtemények anyagát. Olyan megoldás is elképzelhető, hogy kétirányú kapcsolat van a *harvester* szerver és a partnerkönyvtárak között: ez esetben mindegyik partner letükrözi magának a szerveren levő integrált adatbázist. Az is lehetséges – bár elég komplikált – megvalósítás, hogy a résztvevők szintén kétirányú kapcsolatokon át, közös szerver fenntartása nélkül, közvetlenül egymásnak küldik át a metaadataikat.

2. ábra Az aratásos modell folyamata

Néhány példa az aratásos metaadat-gyűjtésre:

- A *SIGAL* (*Système d'Information Géographique et Agent Logiciel*) projektnél a *C-FOAL* (*Conception par Frameworks Orientés-Agents Logiciels*) módszer segítségével hoztak létre együttműködési környezetet georeferált digitális gyűjteményekhez. A fejlesztésnél három keretrendszerből (szerver,

kliens és logikai forrás) alakították ki a rendszer architektúráját.

- Az *NDLTD* (*Networked Digital Library of Theses and Dissertations*) elnevezésű együttműködésnek 13 tagja van a világ különböző pontjain. A közös lekérdezéshez OAI protokollt használnak, az alkalmazott metaadatszabvány pedig az *ETDMS* (*Electronic Theses and Dissertation Metadata Set*). A *National Science Digital Library* szintén az OAI-t választotta ahhoz, hogy egy központi adatbázisba gyűjtse a metaadatokat.
- A *University of Michigan* OAIster rendszere OAI aratást végez: a DC metaadatokat XML formátumban gyűjti be, majd ezeket XSLT segítségével a projekt saját bibliográfiai formátumára: DLXS-re alakítja át, leindexeli őket és az XPAT keresőmotorral lekérdezhetővé teszi az adatbázist a felhasználók számára.
- A *NASA* is az OAI-t használja ahhoz, hogy hozzáférést nyújtson a világ legnagyobb űrkutatási és űrtechnológiai információforrásaihoz az USA-ban levő 10 központjában, illetve parancsnokságán, valamint több mint félszáz egyéb országban. A bibliográfiai adatok szabványa a Dublin Core, a teljes szövegű dokumentumok pedig PDF formátumban érhetők el.
- Ugyanezekre a szabványokra alapozták a *CNDLTD* (*China Networked Digital Library of Theses and Dissertations*) projektet, amely még 1996-ban indult és a *CALIS* (*China Academic Library and Information System*) konzorcium irányítja. Az együttműködésben részt vevő kínai felsőoktatási könyvtárak egy központi adatbázisba szolgáltatják be a tudományos fokozatok eléréséhez szükséges értekezések metaadatait.
- A tajvani *National Science Council* 2002 januárjában indította el az *NDAP* (*National Digital Archives Program*) projektet. Ebben az együttműködésben számos egyetem és kutatóintézet vesz részt. Az OAI-PMH segítségével gyűjtik be a DC metaadatokat XML formátumban.
- A *Hong Kong University of Science and Technology* hasonlóan jó példa az OAI-PMH használatára: a DSpace-re alapozott gyűjteményük adatait az OAIster és a Scirus is learatja, így az egész világ számára megtalálhatókká válnak. Ők minősített Dublin Core-t (qDC) használnak a repozitórium metaadataihoz, maguk a dokumentumok pedig PDF-ben tölthetők le.
- A CDS/ISIS-alapú rendszerek számára a CDSOAI projekt teremti meg az interoperabilitás lehetőségét. A CDSOAI egy köztes szoftverréteg az adatforrások és a keresőszolgáltatást biztosítók között, és hasonlóan nyílt forráskódú fejleszt-

tés, mint az ARC nevű, OAI-PMH-t használó Java-alapú programcsomag.

- Bell és Lewis [5] 2006-ban publikált cikkükben az OAI-PMH és a METS használatát vizsgálták a különböző rendszerű repozitóriumok közötti metaadat- és digitális objektumcsere szempontjából. Háromféle alkalmazást elemeztek: a *University of Wales Aberystwyth* könyvtárában működő DSpace-re alapozott repozitóriumot, a *National Library of Wales* Fedora-alapú gyűjteményét és az *ETHOS (Electronic Theses Online Service)* által használt UKETD rendszert, s végül az OAI-PMH-t javasolták az elektronikus formában levő disszertációk cseréjére a három repozitórium között. Shen [6] pedig, szintén 2006-os PhD dolgozatában, a digitális gyűjtemények számára kidolgozott 5S keretrendszer alkalmazhatóságát vizsgálta meg abból a szempontból, hogy hogyan lehetne ezen az elven egy integrált digitális könyvtárat kialakítani a régészeti témájú elektronikus archívumokból.

Összegyűjtéses modell

Ha semmilyen együttműködés, közös alap nincs a különféle tartalomszolgáltató szervezetek között, akkor is el lehet érni egy minimális interoperabilitást úgy, hogy egy webes keresőgéppel összegyűjtjük a nyilvánosan elérhető információkat. Tekintve, hogy ebben az esetben a gyűjtemények részéről semmilyen feladat nincs, nagy mennyiségben lehet így összehozni különböző digitális könyvtárak tartalmát, de persze a közös kereső által nyújtott szolgáltatás színvonala alacsonyabb lesz, mint amikor a partnerek közvetlenül együttműködnek. Mindenesetre az új webes fejlesztések egy része éppen az interoperabilitás javítását célozza, úgyhogy, bár a szemantikus web teljes körű megvalósítása még csak szép álm, a jövőben várhatóan egyre jobb szolgáltatásokat lehet majd építeni a keresőrobotokkal begyűjtött adatokra is. A *ResearchIndex* (korábbi nevén: *CiteSeer*) kiváló példa a nyilvános információk teljesen automatizált összegyűjtésére alapozott digitális könyvtári szolgáltatásra. Megemlíthető még, hogy az ingyenes *Greenstone* gyűjteménykezelő rendszerben is megvalósították ezt a *gathering* modellt – a *federated* és a *harvested* mellett – az *Exchange Center* nevű szoftverkomponensben.

Következtetések

A könyvtárak mindig és mindenhol törekednek az együttműködésre, hogy más gyűjteményekhez is hozzáférést tudjanak nyújtani és ezáltal minél jobban kiszolgálhassák a használóikat. Az együttműködés konkrét formái a mindenkori fejlettségi szintől függenek. A digitális könyvtárak viszonylag új szolgáltatások és a világméretű web virtuális környezetében működnek. Ebben a világban olyan gyors változások zajlanak, hogy a legtöbb eszköz és protokoll élettartama nagyon rövid. Amelyeknek sikerül hosszabb ideig fennmaradni, azok válnak általánosan elterjedté és a használók elkezdik támogatni őket. Elképzelhető, hogy vannak az itt ismertetetteken túl még egyéb interoperabilitási technológiák is, de azok vagy nagyon újak, vagy nem használják ezeket a könyvtárak, vagy még nem publikálták őket a fontosabb szaklapokban.

A témába vágó publikációkat áttekintve megállapítható, hogy az első együttműködésekéről szóló beszámolók 1998 körül jelentek meg, tehát nem sokkal a digitális könyvtárak megszületése után. A szakcikkek száma 2003 óta nőtt meg jelentősen, ami azt jelzi, hogy egyre nagyobb jelentőséget kap a kooperáció a digitális gyűjtemények fejlesztésében. Az ilyen jellegű projekteknek mintegy fele az Egyesült Államokhoz kötődik, és itt dolgozták ki az olyan fontos szabványokat is, mint az OAI és a Z39.50. Megfigyelhető az is a szakirodalmat elemezve, hogy bár a Z39.50-nek nagy múltja volt a könyvtári szférában, és széles körben használják hagyományos dokumentumok bibliográfiai adatainak közös lekérdezésére, a digitális könyvtáraknál a több lehetőséget nyújtó és egyszerűbben megvalósítható OAI protokoll terjedt el. Bár a jelen tanulmány a metaadatok szintjén zajló együttműködések vizsgálata, meg kell említeni még, hogy egyre gyakrabban merül fel feladatként maguknak a teljes szövegű dokumentumoknak a cseréje is az egyes digitális gyűjtemények között, amihez szintén kellően szabványosított formátumokra és eljárásokra van szükség.

Hivatkozások

- [1] SULEMAN, H.: Open digital libraries. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in Computer Science and Applications. Blacksburg, VA., Virginia Polytechnic Institute and State University, 2002.

- [2] PAEPCKE, A. – CHANG, C. – GARCIA-MOLINA, H. – WINOGRAD, T.: Interoperability for digital libraries worldwide. = *Communications of the ACM*, 41. köt. 4. sz. 1998. p. 33–43.
- [3] WARREN, P. – ALSMEYER, D.: Applying semantic technology to a digital library: a case study. = *Library Management*, 26. köt. 415. sz. 2005. p. 196–205.
- [4] ARMS, W. Y.: A spectrum of interoperability. = *D-Lib Magazine*, 8. köt. 1. sz. 2002.
<http://www.dlib.org/dlib/january02/arms/01arms.html> (letöltve: 2008.04.10.).
- [5] BELL, J. – LEWIS, S.: Using OAI-PMH and METS for exporting metadata and digital objects between repositories. = *Program: electronic library and information systems*, 40. köt. 3. sz. 2006. p. 268–276.
- [6] SHEN, R.: Applying the 5S framework to integrating digital libraries. Dissertation for the Doctor of Philosophy in Computer Science and Application. Blacksburg, VA., Virginia Polytechnic Institute and State University, 2006.
- /ALIPOUR-HAFEZI, Mehdi – HORRI, Abbas – SHIRI, Ali – GHAEBI, Amir: Interoperability models in digital libraries: an overview = *The Electronic Library*, 28. köt. 3. sz. 2010. p. 438–452./

(Drótos László)

A Wikipedia és a Facebook a tájékozódás fő eszközei

A *Telekom Austria Group* az osztrák, a szlovén és a horvát internetezők szokásait vizsgálta. Kiderült, hogy a népszerű online lexikont és a közösségi portált használják a leggyakrabban az emberek.

Ausztriában, Szlovéniában és Horvátországban a megkérdezett felhasználók 75 százaléka fontosnak tartotta, hogy szélesávú internet-hozzáférése legyen. Az osztrákok 50 százaléka internetelés nélkül úgy érzi magát, mintha el lenne vágva a külvilágtól, és erősen korlátozva lennének a kommunikációs lehetőségei. Szlovéniában ez az arány még magasabb, 65 százalék, míg Horvátországban 80 százalék.

„Az internetezőknél nagyon magas azoknak az aránya, akik a Web 2.0-s alkalmazásokra mint hiteles információforrásokra tekintenek. Úgy is mondhatjuk, hogy a Wikipedia az új televízió és az új napilap, s a megkérdezettek több mint 50 százaléka tartja hitelesnek” – összegezte a tapasztalatokat prof. dr. *Rudolf Bretschneider*, a *GfK Austria* ügyvezetője. Emellett kiderült az is, hogy a fiatalok gyakorlatilag képtelenek meglenni a közösségi oldalak nélkül. Ausztriában a 19 évesnél fiatalabbak 85, Szlovéniában 90, míg Horvátországban 100 százaléka regisztrálta magát a Facebookon.

Mivel a felhasználók bíznak ezekben a honlapokban, így ott könnyen megosztják másokkal a velük kapcsolatos adatokat. A horvátok 67 százaléka adta ki a Facebookon a valódi nevét, 69 százaléka a fotóját és 63 százaléka az e-mail címét. Szlovéniában a válaszadók 29 százaléka még a postai címét és 20 százaléka a telefonszámát is megosztotta a Facebookon lévő ismerőseivel. Az osztrákok és a szlovén fiatalok egyharmada egyáltalán nem foglalkozik a magánélete védelmével, a horvátoknál ez az arány pedig 50 százalék.

Az internet vált a mindennapi tájékozódás első számú eszközévé, ezzel szemben a rádió és a televízió szinte kizárólag kikapcsolódási célokat szolgál. Emellett egyre jobban összefonódik a világháló és a mobil készülékek világa. Ezt támasztja alá, hogy az osztrák és a szlovén megkérdezettek 30 százaléka már a mobiljáról lép be a közösségi oldalakra, Horvátországban pedig ugyanígy tesz a válaszadók 40 százaléka.

/SG.hu Hírlevél, 2010. szeptember 2., <http://www.sg.hu/>

(SzP)

Science of Synthesis Houben-Weyl Methods of Molecular Transformations®

- The most effective and reliable methods for group transformations
- Covers all fields of organic chemistry
- Continuously updated (4 releases per year)

Pharmaceutical Substances

Syntheses | Patents | Applications

- All approved active pharmaceutical ingredients (APIs)
- Continuously updated
- Structure searchable

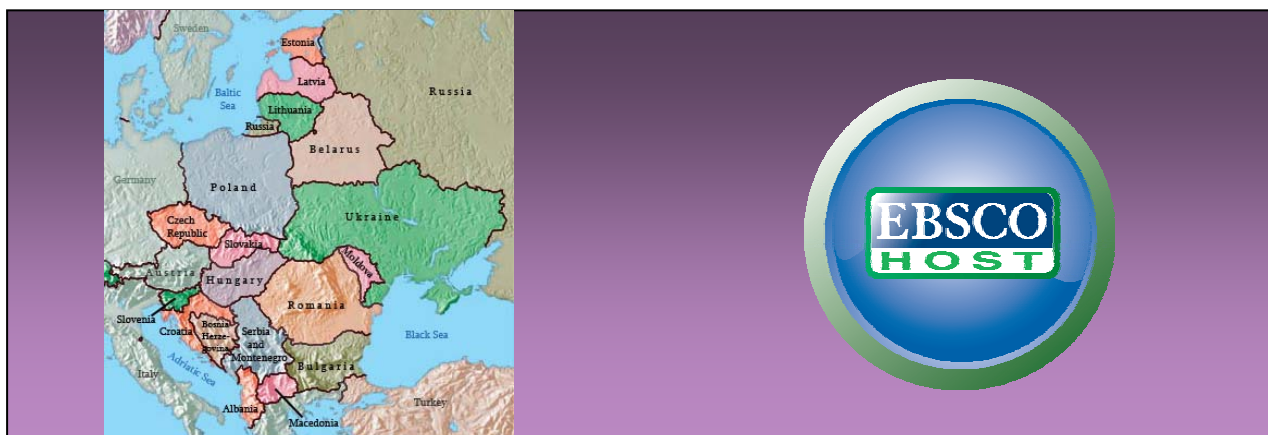
Science of Synthesis:
Organic and organometallic synthetic methods critically evaluated by experts – an authoritative information resource

Pharmaceutical Substances:
Your reliable source for the syntheses of active pharmaceutical ingredients.

For more information and a free trial please contact:

Thieme Institutional Sales
E-mail: eproducts@thieme.de
Tel.: +49-7 11-89 31-407

Central & Eastern European Academic Source™ (CEEAS)

az EBSCO új, teljes szövegű adatbázisa

A Central & Eastern European Academic Source™ (CEEAS) multidiszciplináris, többnyelvű adatbázis, mely Közép- és Kelet-Európában publikált teljes szövegű folyóiratokat tartalmaz.

A gyűjtemény több mint 435 teljes szövegű publikációja lefedi a régióhoz kapcsolódó akadémiai kutatások valamennyi területét.

Az adatbázisban megtalálható tudományos területek:

- ✧ Közgazdaság, üzleti tudományok
- ✧ Történelem
- ✧ Jog
- ✧ Nyelvtudomány
- ✧ Könyvtartudomány és informatika
- ✧ Irodalom
- ✧ Orvostudomány
- ✧ Politológia
- ✧ Szociológia

További információ: EPPrague@ebscohost.com

www.ebscohost.com